

УДК 330.341

Гордєєва-Герасимова Л. Ю.

gordeeva-gerasimova.l@ef.dnu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-8845-2890

старший викладач кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

РОЛЬ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АПК В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У роботі досліджено визначення та сутність поняття “продовольча безпека”, механізм її реалізації. Визначено роль підприємств агропромислового комплексу у забезпеченні належного рівня продовольчої безпеки шляхом виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Досліджено рівень задоволеності продуктами харчування вітчизняних виробників у довоєнний період. Визначено, що населення країни повністю забезпечене продуктами харчування, за винятком риби та рибних продуктів та деяких видів фруктів. Проведено аналіз виробництва сільськогосподарської продукції за роки війни, який показав, що спостерігається падіння виробництва сільськогосподарської продукції на рівні 30% від довоєнного періоду. Цей рівень не критичний для країни. Деякі підприємства переорієнтовуються на вирощування сільськогосподарської продукції, дефіцит якої виник через окупацію частини території України. За роки війни збільшилося виробництво деяких культур, наприклад гречки, кукурудзи. У 2022 році в цілому підприємства агропромислового комплексу спрацювали з прибутком. У 2023 році очікується збиток, який виникає не тільки через обмежений обсяг продукції, а й через неможливість експортувати її традиційними найдешевшими способами – за допомогою водного транспорту, переважно морським. Значна роль держави в забезпеченні належного рівня продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Держава надає максимальну підтримку сільгоспвиробникам, у тому числі це можливо завдяки заходам, визначеним Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану”. Зокрема, збільшення фінансування сільськогосподарських підприємств, регулювання обсягів імпорту та експорту сільськогосподарської продукції. Наразі проводяться дослідження у напрямку подолання наслідків воєнного стану в агропромисловому комплексі. Вирішення проблем може бути пов’язане з формуванням нових логістичних схем експорту продукції та умов її зберігання, подальшим стимулюванням переробної галузі, активною участю в гуманітарних проектах.

Ключові слова: продовольча безпека, сільськогосподарські виробники, сільськогосподарська продукція, воєнний стан, підприємницькі структури.

Hordieieva-Herasymova Liudmyla

gordeeva-gerasimova.l@ef.dnu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-8845-2890

Senior Lecturer of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro

THE ROLE OF BUSINESS STRUCTURES OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX IN ENSURING FOOD SECURITY

Abstract. The paper examines the definition and essence of the concept of “food safety”, the mechanism of its implementation. The role of the enterprises of the agro-industrial complex in ensuring the appropriate level of food security through the production, processing and sale of agricultural products is determined. The level of satisfaction with food products of domestic producers in the pre-war period was studied. It was determined that the country's population was fully provided with food

products, except for fish and fish products and some types of fruits. An analysis of the production of agricultural products during the war was carried out, which showed that the drop in the production of agricultural products was observed at the level of 30% from the pre-war period. This level is not critical for the country. Some enterprises are reorienting towards the cultivation of agricultural products, the shortage of which arose due to the occupation of part of the territory of Ukraine. The production of some crops increased during the war period, for example, buckwheat and corn. In 2022, as a whole, the enterprises of the agro-industrial complex made a profit. A loss is expected in 2023, which occurs not only because of the limited volume of products, but also because of the inability to export them in the traditional cheapest ways – with the help of water transport, mainly by sea. The significant role of the state in ensuring the appropriate level of food security in the conditions of martial law. The state provides maximum support to agricultural producers, including this is possible thanks to the measures defined in the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the plan of measures to ensure food security in the conditions of martial law”. In particular, increasing the financing of agricultural enterprises, regulating the volumes of import and export of agricultural products. Currently, research is being carried out in the direction of overcoming the consequences of martial law in the agro-industrial complex. Solving the problems may be related to the formation of new logistics schemes for the export of products and their storage conditions, further stimulation of the processing sector, active participation in humanitarian projects.

Key words: food security, agricultural producers, agricultural products, martial law, business structures.

JEL Classification: Q12, M20, H56

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2023-39-07>

Постановка проблеми. Споживання продуктів харчування є невід’ємною необхідністю забезпечення життєдіяльності людини. Економічна доступність харчових продуктів усім верствам населення є стратегічними цілями втілення положень продовольчої безпеки. Через оцінювання стану продовольчої безпеки здійснюється контроль за раціоном харчування населення, який повинен відповідати науково обґрунтованими нормами і мати відповідну енергетичну цінність [2]. Більш традиційним вважається розгляд забезпечення продовольчої безпеки на державному рівні. Але зазначимо, що Україна є провідною країною в напрямку виробництва сільськогосподарської та продовольчої продукції, тому вважаємо актуальним розглянути питання забезпечення відповідного стану продовольчої безпеки на мікрорівні, тобто на рівні підприємств агропромислового комплексу. Саме завдяки роботі таких бізнес-структур внутрішній ринок нашої країни насичується продуктами харчування.

Через управління продовольчою безпекою на мікрорівні можна здійснювати контроль обсягів виробництва, якості продукції та її споживчих властивостей. Все це можна запровадити через прийняття певних нормативних та законодавчих документів та контролюючи їх виконання з боку держави. Особливо це

стало актуальним через вплив наслідків пандемії COVID-19 на стан продовольчої безпеки, а зараз – воєнний стан, який оголошений в країні у лютому 2022 року через агресію російської федерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями питань теоретико-методологічних підходів щодо визначення поняття продовольчої безпеки, можливості та напрямів її управління, у тому числі у системі менеджменту аграрних підприємств, а також особливості діяльності підприємств агропромислового комплексу присвячені праці багатьох науковців. Серед яких можна виділити Бабиць М.М., Гойчук О.І., Дудник О.В., Єранкін О., Костенко І., Мармуль Л.О., Негрей М., Пилипенко К.А., Прокопенко О.О., Пронько Л.М., Ревкова А.В., Румик І.І., Стариченко Є.М., Ставицький А.В., Тараненко А., Термоса І.О. та інші.

Потрібно визначити, що усі праці мають актуальний та ґрунтовний характер, але зважаючи на появу нового, вкрай негативного фактору впливу на рівень продовольчої безпеки, а саме воєнний стан країни, питання роботи сільськогосподарських підприємств, які забезпечують країну продуктами харчування та, відповідно, формують та підтримують певний рівень продовольчої безпеки є дуже важливими на сьогоднішній час.

Майже два роки Україна знаходиться в стані війни через агресію росії, тому, зрозуміло, що питання роботи сільськогосподарських підприємств в такий період, а також їх вплив на забезпечення відповідного рівня продовольчої безпеки, ще не достатньо досліджено в працях вітчизняних науковців.

Постановка завдання. Дослідити роботу підприємств агропромислового комплексу в період воєнного стану та їх вплив на рівень продовольчої безпеки в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека є однією із складових національної безпеки, яка, в свою чергу, призначена забезпечувати життєво важливі інтереси громадян, суспільства, країни шляхом захисту державного суверенітету, а також територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України. Впровадження механізму забезпечення продовольчої безпеки надає можливість сформулювати продовольчу незалежність країни у цілому, а населенню надати доступ до якісних, поживних та збалансованих наборів продуктів харчування [2].

На сьогоднішній день існує два офіційно задокументованих визначення поняття “продовольча безпека”. Перше визначення надається в законі “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24.06.2004 і звучить як “захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності” [5]. Друге визначення надається в наказі міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України”. Згідно цього наказу, продовольча безпека – це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства [6].

Забезпечення продовольчої безпеки в Україні покладається на Президента України, Кабінет Міністрів, Верховну Раду, місцеві органи влади. Наразі, поки що не розроблено конкретного механізму дій у ситуації порушення виробництва продукції, що впливає на продовольчу безпеку в Україні. Зрозуміло, що

первинною ланкою забезпечення продуктами харчування населення – є підприємства агропромислового комплексу, які в більшості задіяні у повному циклі постачання продукції:

виробництво сільськогосподарської продукції → переробка → виробництво продуктів харчування

Тому, згідно з розділом IV закону “Про державну підтримку сільського господарства України”, держава може і повинна стимулювати та підтримувати сільськогосподарських виробників, у тому числі шляхом здешевлення кредитів та надання компенсаційних платежів.

Як вже відмічалася, постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 [8] “Деякі питання продовольчої безпеки” визначені основні індикатори продовольчої безпеки. Зрозуміло, що майже усі вони забезпечуються через діяльність підприємств агропромислового комплексу, тобто сільськогосподарським виробництвом, а також результатом переробки такого виду продукції. Звідси випливає, що без злагодженої та безперервної діяльності підприємства агропромислового комплексу, неможливо забезпечити як безпосередньо продовольчу безпеку, а також визначити її рівень.

Визначимо, що до підприємницьких структур в агропромисловому секторі економіки відносяться сільськогосподарські підприємства різних форм власності. Ці підприємства, згідно законодавства України, можуть поділятися на мікро-, малі, середні та великі. Зауважимо, що в довоєнний період спостерігалась тенденція до об’єднання підприємств.

Якщо дослідити результати роботи підприємницьких структур в агропромисловому секторі економіки за довоєнний період, то можна констатувати, що вони забезпечували населення України майже усіма продуктами харчування, а саме зерновими, м’ясом та м’ясопродуктами, молоком та молокопродуктами, яйцями та яйцяпродуктами, картоплею, овочами, олією, на рівні 100% та вище, за винятком риби та рибопродуктів (приблизно у розмірі 40% необхідного рівня) та плоди, ягоди і виноград на рівні (приблизно у розмірі 80-90% необхідного рівня). Зауважимо, що виробництво зернових культур складало приблизно 300% від потреб, тому саме ці види сільськогосподарських культур активно реалізовувались за кордон і приносили як підприємствам, так і країні в цілому, значні надходження валютної виручки.

Зрозуміло, що під час агресії ці показники значно знизились, це відбувається в результаті тимчасової окупації частини території нашої країни, а також в наслідок масових обстрілів, через які знищується врожай, а сільськогосподарські угіддя становляться тимчасово непридатними до використання.

По даним Держстату у 2022 році збір зерна впав на 40%, овочів – на 25%, фруктів – на 10%. [1] До 80% втратили врожай у Донецькій, Луганській та Запорізькій областях. Також до 50% врожаю було втрачено у Харківській, Одеській, Миколаївській та Вінницькій областях. Значно постраждала і Херсонська область, частину території якої було звільнено восени 2022 року. Дуже впливає на результати діяльності обмеження щодо перевезення продукції. Як ми знаємо втрачено можливість пересуватися водними шляхами, транспортування продукції якими як раз є найдешевшими. [1] Не зважаючи на це, сільськогосподарські виробники в сукупності у 2022 році отримали 87,1 млрд грн чистого прибутку. Але, на жаль, через ці фактори сільськогосподарські підприємства у 2023 році прогнозовано отримують збитки у розмірі 5-6 млрд грн [3]. Попри усі проблеми та негаразди підприємства працюють там, де для цього є можливість, та забезпечують країни усіма необхідними сільськогосподарськими продуктами. Також зауважимо, що деякі агропідприємці переорієнтувались на вирощування сільськогосподарських культур, наприклад овочів та фруктів, які в більшості вироблялись на окупованих територіях.

Також зрозуміло, що під час воєнного стану питанню продовольчої безпеки приділяється багато уваги з боку уряду. У зв'язку з цим прийнято Розпорядження кабінету міністрів України “Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану”, від 29 квітня 2022 року [10]. У Розпорядженні у тому числі пропонуються заходи, які пов'язані як з забезпеченням відповідного рівня продовольчої безпеки, так і підтримкою підприємців агропромислового комплексу, які, як вже було зауважено раніше, є основними постачальниками продуктів харчування в країні. Наведемо певний перелік цих заходів.

“Здійснення моніторингу стану продовольчої безпеки:

– проведення аналізу прогнозних балансів попиту та пропозиції на основні види сільськогосподарської продукції;

– визначення переліку основних товарів, що мають істотну соціальну значущість, зокрема харчових продуктів, моніторинг цін на які здійснюється Держстатом;

– регулювання граничних рівнів цін (тарифів), торговельних надбавок, нормативів рентабельності на окремі види продукції, товарів і послуг, що мають істотну соціальну значущість.

Забезпечення безперервного виробництва сільськогосподарської продукції та харчових продуктів:

– формування переліку підприємств, економічна спроможність яких відіграє важливу роль у функціонуванні агропромислового сектору в цілому;

– підготовка пропозицій щодо фінансування розширення, відновлення або будівництва підприємств, які здійснюють вирощування, виробництво та переробку сільськогосподарської продукції;

– забезпечення застосування інструментів фінансування або кредитування розширеного виробництва, або відновлення, будівництва підприємств, які здійснюють вирощування, виробництво та переробку сільськогосподарської продукції.

Забезпечення повноцінного функціонування підприємств агропромислового комплексу, зокрема шляхом задоволення потреби в імпортних складових: формування і затвердження переліку товарів критичного імпорту, необхідних для забезпечення безперервного функціонування підприємств агропромислового комплексу та задоволення потреб населення у харчових продуктах.

Регулювання наповнення внутрішнього ринку продукцією власного виробництва та забезпечення експортного попиту:

– регулювання обсягів експорту сільськогосподарської продукції (товарів);

– стимулювання експорту та збільшення експортних квот у разі стабільного збільшення запасів товарної групи [10]”.

Зауважимо, що наразі здійснюються дослідження в напрямку подолання наслідків воєнного стану в агропромисловому комплексі. Вирішення проблем може бути пов'язано з формуванням нових логістичних схем експорту продукції та умов її зберігання, подальше стимулювання переробної сфери, активна участь в гуманітарних проєктах, а також розвиток, популяризація та просування традиційної української кухні на світовому ринку харчування [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, як ми дослідили, воєнний стан в Україні значно вплинув на роботу підприємців агропромислового комплексу, що позначилось, по-перше на обсягах сільськогосподарської продукції, яка була виготовлена протягом 2022–2023 рр., по-друге, на рівні продовольчої безпеки. Досліджуючи стан діяльності сільськогосподарських підприємств, можна визначити, що не зважаючи на надскладні умови, в яких вони працюють, хоча і відбувається спад виробництва, але не на критичному рівні. Деякі підприємства переорієнтуються в бік виробництва агропродукції, дефіцит якої виник через окупацію частини території України. Виробництво деяких культур у воєнний період збільшилось, це, наприклад, гречка та кукурудза. У 2022 році в загальному підсумку підприємства агропромислового комплексу отримали прибуток. На жаль у 2023 році – очікується збиток, що відбувається не тільки через обмежений обсяг продукції, а і неможливості її експортувати традиційними найдешевшими шляхами – за допомогою водного транспорту, в основному морського.

З боку держави здійснюється максимальна підтримка сільськогосподарських виробників, у тому числі це можливо завдяки заходам, визначеним в Розпорядженні кабінету міністрів України “Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану”. Зокрема, збільшення фінансування сільськогосподарських підприємств, регулювання обсягів імпорту та експорту сільськогосподарської продукції.

Зрозуміло, що подальші дослідження в напрямку подолання наслідків воєнного стану в агропромисловому комплексі та підтримання продовольчої безпеки країни є вкрай актуальними на сьогоднішній день.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вплив війни на аграрний сектор України: аналіз останніх даних Держстату. Visit Ukraine. 2023. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2169/vpliv-viini-na-agrarnii-sektor-ukraini-analiz-ostannix-danix-derzstatu> (дата звернення: 10.11.2023).

2. Гордєєва-Герасимова Л.Ю. Щодо оцінки рівня продовольчої безпеки в Україні. The XIV International Science Conference “Theoretical and practical foundations of science”, December 20-22, Rome, Italy. 2021. P. 53–55.

3. Гук Л. “Житниця Європи”: поточного року збитки вітчизняного агропромислового комплексу оцінюються в мільярдах. *Дзеркало тижня*. 2023. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/zhitnitsja-jevropi-potochnoho-roku-zbitki-vitchiznjanoho-ahropromislovoho-kompleksu-otsinjujutsja-v-miljardakh.html> (дата звернення: 30.10.2023).

4. Єранкін О. Потенціал підприємництва в агробізнесі України в поствоєнний період. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b9c3711-3cfc-4c0f-9863-677d2165cc9b/content> (дата звернення: 20.11.2023).

5. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

6. “Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України”, затверджені Міністерством економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

7. Негрей М., Тараненко А., Костенко І. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>

8. Постанова “Деякі питання продовольчої безпеки”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

9. Пронько Л.М., Ревкова А.В. Ефективність функціонування фермерських господарств в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9054> (дата звернення: 02.11.2023).

10. Розпорядження Кабінету міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 327-р “Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану”. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a327r> (дата звернення: 15.11.2023).

11. Термоса І.О. Аспекти формування підприємницького середовища в аграрному секторі економіки України. *Науково-виробничий журнал “Бізнес-навігатор”*. 2020. Випуск 3 (59). С. 53–60.

REFERENCES

1. Vplyv viyny na ahrarynyy sektor Ukrainy: analiz ostannikh danykh Derzhstatu. Visit Ukraine. (2023), available at: <https://visitukraine.today/uk/blog/2169/vpliv-viini-na-agrarnii-sektor-ukraini-analiz-ostannix-danix-derzstatu> (accessed November 10, 2023).

2. Hordieieva-Herasymova, L. Iu. (December 20-22, 2021), Shchodo otsinky rivnia prodovolchoi bezpeky v Ukraini. The XIV International Science Conference “Theoretical and practical foundations of science”, Rome, Italy, pp. 53–55.

3. Huk, L. (2023), “«Zhytnysia Yevropy»: potochnoho roku zbytky vitchyznianoho ahropromysloвого комплексу otsiniuiutsia v miliardakh”, *Dzerkalo tyzhnia*, available at: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/zhitnitsja-jevropi-potochnoho-roku-zbitki-vitchyznianoho-ahropromisloвого-комплексу-otsinjutsja-v-miljardakh.html> (accessed November 30, 2023).

4. Ierankin, O. “Potensial pidpriemnytstva v ahrobiznesi Ukrainy v postvoiennyi period”, available at: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b9c3711-3cfc-4c0f-9863-677d2165cc9b/content> (accessed November 30, 2023).

5. Zakon Ukrainy “Pro derzhavnu pidtryмку silskoho hospodarstva Ukrainy”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (accessed November 10, 2023).

6. “Metodychni rekomendatsii shchodo rozra-khunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy”, zatverdzeni Ministerstvom ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy 29.10.2013 No. 1277, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (accessed November 10, 2023).

7. Nehrei, M., Taranenko, A. & Kostenko, I. (2022), Ahrarnyi sektor ukrainy v umovakh viiny: problemy ta perspektyvy, *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>

8. Postanova “Deiaki pytannia prodovolchoi bezpeky”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF#Text> (accessed November 10, 2023).

9. Pronko, L. M., Revkova, A. V. (2021), “Efektyvnist funktsionuvannia fermerskykh hospodarstv v Ukraini”, *Efektivna ekonomika*, no. 7, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9054> (accessed November 2, 2023).

10. Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 29 kvitnia 2022 r. № 327-r “Pro zatverdzhennia planu zakhodiv zabezpechennia prodovolchoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a327r> (accessed November 15, 2023).

11. Termosa, I. O. (2020), Aspekty formuvannia pidpriemnytskoho seredovyscha v ahrarnomu sektori ekonomiky ukrainy, *Naukovo-vyrobnychi zhurnal “Biznes-navihator”*, is. 3 (59), pp. 53–60.

*Стаття надійшла до редакції
23 листопада 2023 р.*